

piant, sed parum retribuunt. Sic et Pagninus. Accedit Syrus, qui opprimit pauperem, multiplicat malum; quod dat ditori, est sibi perniciosus.

Secundo, Septuaginta hic variant; Complutenses enim et Regii habent: Qui calumniatur pauperem multiplicat sua mala; dat autem diviti ad minus. Quod Auctor *Catena Graecor.* sic una sententia transferri et elucidat: « Qui pauperem calumniatur, diviti autem in re minoris momenti plus quam par est largitur, is mala sua cumulatiora reddit. Verum Vaticanus Codex delet *et mala*, uti delent Hebraea et Latina. Unde sic habet: Qui calumniatur pauperem, multa facit sua; dat autem diviti ad minus. Haecque vera videtur et genuina lectio Septuaginta. Jam *et ad minus* varii varie explicant. Auctor *Catena Graecor.*: Ad minus, id est, inquit, in re minoris momenti; Scholiastes contra, majorem dat occasione malefacienti, q. d. Qui expilat pauperem, ut se ditet, hic pauperi dat occasionem, ut sua inopie levandae causa alium minorem pari modo expilet et spoliat. Alii, ad minus, q. d. Minor haec est poena, quod scilicet sua cogatur dare ditori: nam alia major manet eum poena in futuro saeculo. Verum *et ad minus* idem est quod Hebraea habent, ad defectum, q. d. ad minus, id est ad defectum et inopiam redigetur. Unde Symmachus vertit, dabit diviti, omnino egestas. Sensus ergo est, q. d. Qui expilat pauperem, ut ditetur, hic dabit pariter sua diviti; itaque ad minus, id est ad inopiam d. d. d. Verum Septuaginta consentiunt cum Vulgata.

Mystice Basiliius, sive Magnus, sive Seleuciensis, in *Catena Graec.*: « Vide, inquit, ut diabolus inique et calumnie nobiscum agat. Admit nobis virtutes quas ipsi nos dederamus; reddidit porro vitia quae non p. d. veramus. Accipimus autem ab illo, laquam ab eo qui in virtutibus pauper est. Donamus contra nostras illi virtutes, tanquam illi qui in malitia et vitis dives est, idque cum aperto nostro detrimento: siquidem quo quis plura illi donat, eo animam suam magis vulnerat. »

Tertio, R. Levi vertit, qui premit pauperem, multiplicabit sibi opes; qui vero dat diviti, ad egestatem tendit; ac per pauperem et divitem accipit appetitum et concupiscentiam, quam boni reprimunt et stringunt, ut fiat inops et tenuis; malis vero laxant, ut fiat dives et ampla. Qui coarctet, inquit, appetentem facultatem qua corporis cupiditatis inflammatur, cum nimirum hujus propensionem morem non gerit, id maximi lucri erit: quanto enim magis is cohibendis quis assidue insudabit, tanto minori cura et cupiditate laborabit, atque ideo maxima copia ad salietatem semper affluit. Qui vero diviti dabit, qui nimirum cupiditatis suis obsequetur, exinde egestate laborabit: tanto enim magis assidue est et ab, quo plura desiderabit, juxta tritum illud: « Homini exigua sunt membra, quae qui saturat, famescat; qui fane ex cruciat, satur sit. » Haec R. Levi. Verum haec mystica sunt, nec apposite lile inedit-

cantur, quod requiritur in sensu mystico, ut vero sit mysticus, et intentus a Spiritu Sancto.

Quarto, Baynus explicat, q. d. Qui calumniatur pauperem, id est, qui bona pauperum violenter rapit, vel qui egentem debita elemosyna defraudat, ut ditescat; item qui dat diviti, id est qui blandiendo divitibus iis parva donat, ut majora recipiat (« qui, ut ait Isocrates, artificiosus ea vendunt, quam qui x professo cauponantur »), uterque ad defectum et inopiam perveniet: nam vera ars ditescendi est largiri pauperibus, non auferre, juxta illud cap. xix, 17: « Generatur Domino, qui miseretur pauperis, et vicissitudinem suam reddet ei. » Nec divitibus data dona prosunt, sed potius perduntur, quia divites semper suis augendis inhiantes datorum sunt immemores et ingrati, nova danda expectantes.

Quinto, Rabbinus quidam *et multiplicat*, vel; ut Hebraeus est, ad multiplicandum, accipit de multiplicatione tam passiva, quam activa, tam poena, quam culpe, q. d. Qui pauperem bonis suis spoliat, id lucri reportat, ut res sua multiplicetur; sed sicut multiplicat opes, sic et multiplicat opum dispersionem, ut, sicut ipse multas multorum divitias rapuit, et in se uno collegit, sic vicissim ille ex se uno in multas partes sentur, et in multos disperiantur, itaque multis ditatis ipse ad egestatem redigatur. Sicut ergo multiplicavit sibi opes, sic multiplicabit et penam; multos fraudavit, a multis fraudabitur; multa rapuit, multa rapientur ab eo.

Sexto, Noster optime vertit, qui calumniatur pauperem ut auget divitias suas, dabit ipse ditori et egebit, q. d. Qui defraudat et expilat pauperem ut se ditet, hic pariter expilabitur a ditori, quo fiet ut in egestatem incidat. Haec enim congrua est poena talionis, quam Dei providentia eis irrogat, uti experientia comprobat. Sic videmus eos qui alios depradantur praedam fieri potentiorum: sicut piscis, qui praedat minorem, fit praeda et pabulum majoris, adeoque omnes tandem fiunt praeda ceti sive balenae. « Inquit, ait Aristoteles, lib. IX *Histor. animal.* cap. ii, praedium piscis majores contra minores; major enim quisque et robustior minorem inferioremque devorat. » Idem docet S. Basiliius, homil. 7 *Hexam.*, cujus verba recitavi *Habacuc* 1, 14, ad illa: « Et facies homines quasi pisces maris. » Rursum qui violenter opprimunt pauperes, coguntur multa dare praesidibus, ut illorum patrocinio defensi hiantes rapiant et opprimant tenues, qui nec viribus, nec opibus se tueri possunt; aut vicissim divites iis potentiores juste aut injuste ab eis male parta rapiunt, quemadmodum videmus principes spoliare usurarios et raptores. Munit nos haec sententia, ut, cum videamus malis artibus quosdam ditescere, non offendamur statim, sed exitum expectemus, certoque nobis persuademus non fore illis divitias stabiles, sed auferenda aliquando que inique sunt ablata, et per eadem pu-

niendos, per quos peccaverunt, ut est *Sapient.* cap. xi (1).

Queruntur multi subinde in variis provinciis se a principibus, magistratibus, praefectis, magnis urgeri tributis, et immobibus exauriri exactionibus; sed non aspiciunt ad causam et ad justum Dei iudicium: causa enim est quam hic suggerit Salomon, scilicet, quod nulli opes suas parent per usuras, fraudes et oppressiones pauperum; quare illas ut injuste partas Deus permittit rapi a fisco, iudice, principe. Quid queris, o raptor, tua a principe rapi, qui aliena diripuit? que juste capit, vel injuste rapit princeps, non tua, sed aliena sunt: alius ergo queratur de te tuaque rapina, non tu de principe. Hoc est quod innotat Isaias cap. xxxiii, 1: « Vae qui praedas is, nonne et ipse praedaberis? » et *Jerem.* cap. xxx, 16: « Qui te vastant, vastabuntur; cunctosque praedatores tuos dabo in praedas; » praedo enim major quaerit rapitque minorem. Hebraea habent plus energiae: « Qui calumniatur, etc., certe vel tantum ad defectum, » q. d. Qui expilat pauperem, ex hoc spolio sperat se ditare: sed fallitur, quia hoc spolum non alio tendit quam ad defectum, ut scilicet spoliatum velut furem deductum ad inopiam, vel ad furcam. Potest haec gnome adaptari elemosynae, q. d. Qui calumniatur pauperem obijciendo et quod sit dives, fictus, impostor, validus, qui possit laborando parare sibi victum, ideoque eum velut indignum elemosyna debita defraudat, hic pariter invidet in calumnias ditorum, et bonis suis privabitur.

Porro Cajetanus per ditorem accipit Deum, q. d. Qui spoliat pauperem, etc., « dabit ipse ditori, » id est, dabit opes rapto partas Deo, qui ut ditissimus est, sic et justissimus, ideoque injuste parta ab injustis possessoribus auferit. Verum hoc symbolice et mystice potius est quam litterale et genuinum.

Præclare S. Augustinus, in *Psalm.* cxxiii: « Ideo, inquit, te quaerit major raptor, quia invenit minorem raptorem; ideo te quaerit major aquila, quia prior cepit leporem: praeda tibi fuit minor, praedaeis majori. » Idem, *homil.* 48 inter 80: « Majores nostri, inquit, ideo copis omnibus abundabant, quia Deo decimas dabant, et Caesari censum reddebant; modo autem quia discessit devotio Dei, accessit indicio fisci. Nolumus partiri cum Deo decimas, modo autem totum tollitur. Hoc tollit fisco, quod non accipit Christus. » Sic piratae capti ab Alexandro Magno, rogati qui et quales essent, responderunt: « Sumus qualis tu, nos praedamur una navi, tu tota classe; » sed praedatores minores praeda fiunt majori. Imo Vespa-

sianus Imperator, ait Suetonius, rapacissimum quemque ad gubernacula Reipublicae promovere solebat, ut mox ditatos condemnaret. Unde vulgo dictus est officarios suos habere pro spongiis, quos veluti spongas et siccos maledaerent, et bumantes exprimeret. Cato dicebat, « privatarum rerum fures in compediibus vitam agere, publicarum vero in auro et purpura concupiosus incedere. » Unde Diogenes Cyrenius videns furem a magistratu duci in carcerem: « Magni, inquit, fures parvum ducunt. »

Mystice Beda: Is, inquit, qui pauperem spiritu fratrem calumniatur virtutibus ejus detrahendo, ut per hanc vituperationem ipse divitias quas desiderat, auget, id est, gloriam laudis humanae majorem quasi sanctor accipiat; merito talis calumniator quicquid bonae actionis habere videbatur, amittit, et a fructu virtutum vacuum in fine manebit.

Baynus vero: Violentia, inquit, auferit a paupere, et dat diviti, qui mentem suam et rationem virtutibus nudam et tennem in bonis animae, quotidie tenuiorem reddit per luxum et voluptates; parti vero brute et irrationali nihil negat, quasi pacem redimens, et se tutum existimans, si suo indulgeat genio; hic ad magnum inopiam veniet et defectum, et cum divite Epulone cogetur a Lazaro mendicare, et petere ut veniat Lazarus et intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam flamma voluptatis ardentem.

17. INCLINA AUREM TUAM, ET AUDI VERBA SAPIENTIUM. APPONE AUTEM COR AD DOCTRINAM MEAM. — Septuaginta, sermonibus sapientum admone aurem tuam, et audi meum sermonem, et confirma cor tuum, ut cognoscas quia boni sunt. Salomon primis novem hujus libri capitibus multa praefatus est de studio et dignitate sapientiae, ut ad eam mox a se enarrandam audiretorem vel lectorem praepararet et accenderet. Inde cap. x haec usque sapientiam more veterum per breves gravesque gnomas evolvit et explicuit. Jam, quia longior ejus fuit oratio, et longior in caeteris deinceps evolvendis futura est, ne lector fatigatus vel taedio affectus iis audiendis legendisve oscillet vel indormiat, eum compellendo excitat, acitque proposita nova sapientiae excellentia, ut evigilet novamque attentionem dicendis praebet. Sic enim magistri discipulos, et oratores suos auditores post longam perorationem fatigatos et oscitantes, nova aliqua re proposita excitant, ut taedium novumque exentiant, et quasi experrecti novo studio conatque dicendis vigilantiter attendant. Iam facti Siracides, *Ecclesi.* cap. xv, vers. 24, et alias saepe post gnomas paranesim ad eorum, id est ad sapientiae studium velut novum catear interserit, eoque legentem ad attentionem pungit et stimulat. Ait ergo: « Inclina aurem tuam, » id est, aures acite et propius adhibe, ut melius audias, magisque attendas his quae dicturus et docturus sum. « Et audi verba sapientum, » id est verba

(1) Umbreitius et Maurer, opprimit aliquis pauperem, ad augendum ei, i. e. haud raro eo eventu opprimit ut res ejus auget, cum eo illo exciteur ad contentendos nervos dat aliquis diviti, tantummodo ad egestatem em, i. e. dives qui plura accipit, eo ipso redigi potest ad egestatem, videlicet si vitae se det otiosus.

mea, quae quasi ex omnibus sapientibus collecta sunt sapientiae medulla et compendium; unde explicans subdit: « Appone autem cor ad doctrinam meam. »

Suspiciamus noster Salazar non improbabiler, Salomonem notare hic duos sapientes huius sui novivii sapientiae convivas et interlocutores, nimirum Agur et Lamuel, de quibus cap. xxx. Illo- rum enim verba et dogmata inserenda videntur inter capita xxiv et xxv, ubi ea interserunt Septuaginta, licet in nostra Vulgata, aequae ac in Hebraeo a collectoribus Proverbiorum translata sint in caput xxx. Dicit ergo Salomon: Vos, o conviva, audistis hucusque meam sapientiam, jam locum paro sociis meis Agur et Lamueli, ut ipsi velut in dialogo convivialis more prisco interloquantur, itaque convivas alteris suis dietis recreent et pascant: quare attendite ad horum sapientium verba; interim pauca quae cap. xxiii et xxiv adiecta, ut meam mentem, sapientiam et doctrinam expleam, attenta plasdaqne non tantum aure, sed et mente cordeque excipite. Nam, ut ille ait: « In corde, non in ore, nec in aure sila est sapientia. » Addunt Septuaginta, et cor tuum confirma, ut cognoscas quia boni sunt, q. d. Cordis tui vagam levitatem, mobilitatem et inconstantiam huiuscuiusque dictis stabili et confirma; sic enim experientis eorum bonitatem, id est usum et fructum. Sicut enim navis, ne maris fluctibus gestibusque jactetur, stabilitur et firmatur imposita sabarra: sic cor, ne cogitationum appetuumque aestibus in huiusvite pelago abripiatur, stabilendum est sapientum dietis. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 3 in epist. 1 ad Thessal.: « Navis sine onere, et mens sine praecocepto, ultraque instabilis ac mobilis est. »

18. QUI PULCHRA ERIT TIBI, CUM SERVAVERIS EAM IN VENTRE TUO, ET REDUNDABIT IN LABIIS TUIS. — Pro pulchra hebraice est *צופה נאי*, id est pulchra, suavis, iucunda; Chaldaeus, *doleis*; Pagninus, *delectabilis*; Baynus, *amena*. Hinc illud Ruth 1, 20: « Haec est illa Noemi; » et mox: « Nolite me vocare Noemi, id est puiehrum. » Pro redundabit hebraice est *צפון* *icecon*, id est parabantur, disponuntur, diriguntur, firmabuntur, stabilientur, Septuaginta, *si immiseris* (sermone) in cor tuum, *adificabunt te simul in labiis tuis*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *parabuntur in labiis tuis*; Chaldaeus, *dirigentur simul in labiis tuis*; Syrus, firma ea tanquam unam super labia tua; Auctor *Calena Graec.*, *cum iucunditate exundabit in labiis tuis*, q. d. inquit: « Fili, in eumque lectioni non obiter aut perfunctorie, sed serio et accurate, magnoque animi iudicio et indagine; per hanc et propter hanc enim laetabitur cor tuum, et recreabuntur labia tua, dicesque cum Psalmista: Quam dulcia faucibus meis, Domine! eloquia tua super mel ori meo (4). Commendat Salomon suam doctrinam,

(4) Hebr. est, quia iucundum est et custodieris ea verba

puta hanc parabolam a pulchritudine; pulchritudo autem haec consistit tum in decore verborum, compositione et elegantia; tum potius in rerum gravitate, acuminis, suavitate, nexu, similitudine, antithesi, proportionem, ac praesertim in eloquio, quod scilicet is qui eam mente tenet, eandem labiis dicere, et sapienter eloqui, aliosque docere, et in vita honesta sanctaque erudire et efformare possit; haec enim insigne est pulchritudo, gratia et decus doctorale, quod sapientes creat Doctores, imo Prophetas et Apostolos.

Per ventrem aliqui accipiunt memoriam; per labia, ruminacionem, q. d. Si haec mea dogmata in ventre memoriae condideris, poteris ea saepe ad os revocare et mente ruminare, tumque senties eorum pulchritudinem et dulcedinem. Sicut animalia munda cibum integrum in stomachum trahunt, ac postea eundem ad os revocant, ruminant, digerunt; itaque cum concoquunt, et in singula membra, ut alantur, concoctum transmittunt. Audi S. Augustinum, *De Vera innocentia*, cap. cx: « Auditor, inquit, similis esse debet animalibus, qui ab hoc quod ruminant munda esse dicuntur, ut non pigeat cogitare que in alvo cordis concepit; et cum audit, sit similis edenti; cum audita in memoriam revocat, similis sit ruminanti. » Et Auctor *Imperfecti*, apud S. Chrysostomum, homil. 41 in *Matth.*: « Apud aures illa animalia sunt munda, quae revocant cibos et ruminant; ergo animal illud est mundum quod mandit, et tradit ventri, et de ventre revocat et ruminat; et homo etiam ille est spiritualis et sanctus, qui audiens verbum tractat, et cum intellexerit, memoriae quasi utero tradit, et iterum de memoria tanquam ex utero ad os revocat, ruminat et retractat. »

Melius per ventrem accipias mentem; haec enim est in anima quod venter in corpore, quia anima est intima, omnibusque potentis praesedit, ac cibum, puta doctrinam sanam sanctamque, ut venter, omnibus imperit et disperit. Sensus est, q. d. Si haec mea dogmata serves in mente, eam tanta sapientia imbues, ut redundet in labia, ut scilicet labiis tuis eam eructes, et aliis afflues; sicut cibus pretiosus ventrem et stomachum imbuens redundat in os, ut hallitus suaves eructet aliisque aspirat. Sic saepe in *Proverbiis* et alibi venter sumitur pro mente, causas ex utriusque analogia petitas assignat S. Gregorius et Ihabanus, quorum verba citavi cap. xx, 27.

Nota et redundabit, q. d. Sicut vena aquae, si veaturigo copiosa, in visceribus terrae ita abundat, ut per orificium in superficie terrae manet, emanet et exundet, fontemque perennem et rivum, imo subinde lumen, efficiat: sic pariter haec doctrina mea, quasi vena penetratit scaturiens tot conceptus, tot dogmata, tot sententias tibi suggeret,

in pectore tuo, et cum stabilientur simul super labia tua; vel, si parata fuerint omnia in labiis tuis

ut penetratit eas proloqui, docere et eructare possis; quare te ex discipulo faciet doctorem faciendum et fecundum, qui iugiter in alios eloquia sapientiae effundas. Doctorem enim et concionatorem debet imitari fontes, qui semper emanant aquas, etiamsi nemo sit qui eas hauriat. Sic enim oportet illum qui concionatur, quamvis nullus auscultet, tamen doctrinam suam semper effundere, » ait S. Chrysostomus, hom. 1 *De Lazaro*, Vere Comicus: « Ut sol est oculorum, sic cordis lumen est sapientiae; sapiens est speculum Dei limpidissimum, sapientia verbis non stat, sed virtutibus. »

Idem voluere Septuaginta: *Si immiseris, inquit, eos in cor tuum, edificabunt te* (aliqui legunt, *edificabuntur*; minus recte Complutenses legunt, *edificabunt*) *in labiis tuis*, q. d. Si sermones mei fundabunt te in vera sapientia, quo fiet ut nihil nisi rectum, certum, solidum et in sapientia fundatum proloquaris.

Idem voluere Aquila, Symmachus et Theodotus, dum vertunt, *parabuntur in labiis tuis*, q. d. Ita fecundus evadēs ex hisce sententiis, ut, cum opportunum erit eas citare, illico in memoriam recurrant, et ultra ad labia veniant, adeo ut ea in promptu, et quasi in labiis parata et recondita habere videaris.

Idem voluit Chaldaeus, dum vertit, *diriguntur simul in labiis tuis*, q. d. Frequenter et opportune loqueris de hisce sententiis et mandatis. Ita Valerius; diriguntur enim verba in labiis, cum data occasione quasi recta via occurrunt et enuntiantur, et ad aliorum salutem ordinauntur.

Nota hic quam utile sit has et similes S. Scripturae sententias tenere, volvere, et memoriae commendare; sic enim eis ad aliorum commodum quavis occasione facilimo uti possumus. Ita videmus viros religiosos, confessarios, confonatores, qui hasce sententias callent, eis in familiari colloquio, in confessione, in concione, etc., ad libitum pro re nata uti, eisque veluti jaculis ignitis Spiritus Sancti, conscientias et mentes auditorum ferre et ignere. Qua in re insignis fuit illustrissimus et reverendissimus Dominus Matthias Hovius, Archiepiscopus Mechliniensis, de quo plura dixi Proemio in S. Paulum. Excelluit hac in re S. Willibaldus, S. Richardi regis Angliae filius, primus Eysteltensium Episcopus consecratus a Bonifacio; his enim libros Sapientiales et Proverbia Salomonis praeparatis aliisque veteris Testamenti libris lectitans, ut habet ejus Vita conscripta a Philippo tertio Eysteltensium Episcopo, quam edidit et notis illustravit eruditus noster Jacobus Greberus, mirus evasit in animarum vulneribus persanandis, huic iram, illi luxuriam, tertio superbiam, quarto trinitatem, quinto invidiam extimens, cunctosque ad omnem virtutem et perfectionem efformans, cuiusque sua ex hisce sententiis pharmaca opportuna propinando, adeo ut patri suo S. Richardo persuaserit regno An-

gliae renuntiare, et Christum pauperem nudumque sequi; qui proinde purpuram cum sacco, sceptrum cum baculo commutans, Romam peregrinans Lucae (quae urbs est Italiae) sancto fine quiescit, ac post mortem Coniti cuidam apprensus, eumque a paralyti sanans: « Ego, inquit, sum S. Richardus, quondam rex Anglorum, prius Dux Sueviae, exsul patriae, spretor mundi, contemptor sui, qui regionum reliqui tributa, et Sanctorum quesiivi limina, simulque cum illis meis peregrinatus sum ad regiones multas, et post longa exilia, post multa certamina in presenti civitate, quae Luca vocatur, finita est mea pugna, et ex hoc saeculo nequam ereptus, ad suam gloriam assumptus me Dominus. » Ita habet *Vita S. Willibaldi*, cap. xii.

Porro, cap. lvi, S. Willibaldi dotes eloqui et vitae ita recensentur: « Erat in elemosinis largus, in vigiliis sedulus, in oratione devotus, in charitate perfectus, in humanitate profusus, in doctrina praecipuus, in sermone paratus, in conversatione sanctissimus; sinceritatem mentis vultus sui serenitate monstrabat, et pietatem elementissimis cordis ostendebat in lenitate sermonis; quidquid ad salutem pertinere posse aeternam, non minus implebat beatissimus opere, quam sermonis praedicatione docebat. » Et nonnullis interjectis: « Neglector etiam existit suae quietis, refuga propriae voluntatis, appetitor laboris; patiens abjectionis, impatientis honoris; pauper in pecunia, dives in conscientia; humilis ad merita, superbus ad vitam. Denique nulla illi propensior cura, quam ut de Deo in lectione atque sermone, aut cum Deo in oratione loqueretur; » quocirca magno meritum fructu, aequae ac animarum messe cumulatus evolavit in caelum anno Domini 781.

19. UT SIT IN DOMINO FIDUCIA TUA, UNDE ET OSTENDI EAM TIBI HODIE. — *Tu ut et unde* indicant hunc versum pendere a precedenti, q. d. Commendavi tibi doctrinam meam, iustissime eam studioso servari in ventre mentis, hoc fine et fructu, ut scilicet Deo fidere possis, et cum eo confidenter agere, ac fiducialiter ab eo expectare in hac vita ejus gratiam et opem in qualibet re, in futura vero praemia aeterna; haec enim omnia tibi obtingent, si spem tuam a rebus creatis in Deum transtuleris, sequendo meam doctrinam; mea enim doctrina et lex est doctrina et lex Dei; si ergo eam serves, Dei gratiam et amicitiam tibi conciliabis, ut omnem tuam spem et fiduciam in eo securus sollocare possis. Unde Auctor *Calena Graecor.* sic hunc versum necit praecedenti: « Si illam dimiseris in cor tuum, non absque iucunditate exundabit in labia tua, efficietque ut spes tua in Dominum sit defixa, et vias suas tibi manifestabit. » Spem hanc explicat subdens: « Dum tu, inquit, Domini eloquia studiose evolveris, erigetur spes tua in illum, hoc est, omnem sensum omnemque mentem tuam in illum defixam erectamque habebis; »

ac proinde merito ab eo sperabis gratiam, salutem et omne bonum; ut te rectis itineribus deducat, velut pastor ovem, instar Josephi, ac perducat ad felicitatem aeternam. Igitur attentionem auditoris excitat Salomon spe fructus, qui est fiducia in Domino. In Hebraeo hic versus sibi nexus per se consistit: « Ut sit, inquit, in Domino spes tua, ostendi eam tibi hodie, etiam tu, » q. d. Ostendi tibi legem et voluntatem Dei, ut eam amplectans, quæ omniem tuam spem secure in eum defigere, et ab eo sperare omne bonum.

Et etiam tu varii varie explent. Pagninus et Vatablus, q. d. Etiam tu cooperare Deo; Jansenius, etiam tu nosti vel meministi; aut, etiam tu ostendas eam alius, sicut ego illam ostendi tibi. Verum dico esse hebraicum pleonasmum cum emphasi, q. d. Tibi, tibi, inquam, hæc ostendi: et enim tu, id est tibi, repetit, ut majori energia hæc auditori inculcet. Sic apud Latinos pronomina *mihi, tibi*, sæpe per pleonasmum redundant. Unde Noster, Septuaginta et Chaldaeus omiserunt: etiam tu. Similis plane hebraismus est cap. seq. vers. 15, et alibi sæpe. Chaldaeus vertit, ut sit in Domino fiducia tua, et ostendam, aut scire faciam tibi hodie; ubi et hodie habet emphasis, q. d. Ut secure possis spem tuam figere in Deo, ostendam tibi ejus voluntatem et leges; ac ne queraris eas longas fore et prolixas, hodie, id est, uno hodie die cætera præcepta tibi tradam et absolvam; non est quod diu scholam meam frequentes; si enim me hodie dicentem attente audieris, hodie etiam doctus evades.

Septuaginta alio nonnihil abeunt: Ut fiat, inquit, super Dominum spes tua, et notam tibi faciat viam tuam; vel, ut Complutenses legunt, *scire*, id est suam, q. d. Si meæ doctrinæ obsequendo spes tuas locaris in Deo, ipse diriget vias, id est actiones tuas, ut prudenter eas insituas, ordinesque ad suum finem, puta ad felicitatem aeternam; ipse rursum faciet tibi notas vias suas, id est leges suas, per quas statuit te deducere ad suam gloriam; quare non tam me quam Deum doctorem et ductorem habebis, qui nec fallere, nec a meta aberrare potest.

Denique Aquila et Symmachus vertunt, *notam tibi feci viam*, id est modum recte sanctæque vitam instituenti, quam si sequaris, pertinges ad vitam felicem et aeternam (1).

20. ECCE DESCRIPSI EAM TIBI TRIPLICITER, IN COGNITIONE ET SCIENTIA. — Pro *tripliciter* hebraice est *שלושה* *solissem*, quod significat tria vel ternam, inde *trarios* et *tristatos* et *triumvros*, qui ternis decem, id est triginta militibus præsidebant, aut terni republicam gubernabant; sicut Romam cæso Julio Cæsare gubernarunt triumviri, scilicet Antonius, Lepidus et Augustus; ac tertius a rege apud Hebræos *scalis* dicebatur. Unde R. Levi :

(1) Maurer, ut sit in Jova fiducia tua, doceo te hodie, in, inquam.

Sicut, inquit, rex populum universum regit et moderatur, idemque præstat ab eo qui a rege secundus est, duces autem partem aliquam ex universo populo regunt: ita pari ratione duces appellatur præcepta, quibus quis dirigatur quoad res singulares, in unoquoque prudentiæ et scientiæ genere.

Rursum, hæc sententiæ possunt vocari triarii, ob eorum constantem veritatem, robur, et efficaciam; triarii enim erant milites fortissimi et robor exercitus. Hinc mira hic versionum varietas. Vatablus: *Ecce descripsi tibi triarios vel principes*, puta Agur et Lamuel, quos post me loquentes inducam, cap. xxx. R. Abraham: *Ecce descripsi tibi verba principalia aut ducalia*; alii, *principes ac duces*; R. Levi, *verba gloriosa*; Pagninus, *perfecta*; Aben-Ezra, *tribus diebus*; alii: *Ecce descripsi tibi triplicata aut triplicia*; noster Vulgatus, *tripliciter*, secutus videlicet Septuaginta, qui in editione Romæ correctæ sic habent: *Et tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et in scientia, super latitudinem cordis tui*; Complutensis autem et Regia translatio verba ultima expunxit: « Tu autem, inquit, exscribe tibi tripliciter in consilium et cogitationem; » Chaldaeus: *Ecce descripsi ea tibi in tribus vicibus, in consiliis et in scientia*.

Jam Vatablus, R. Salomon et Lyranus censent hic Salomonem loqui in persona Dei, q. d. Ego Deus doctrinam et legem meam descripsi in ternis S. Scripturæ voluminibus, puta in Lege, Prophetis et Hagiographis. Hinc Rabbini in *Midrash* tradunt ex tribus triplicatis omne legis opus constare, tres esse republicæ et Ecclesiæ ordines, Sacerdotes, Levitas et Israelitas; tertio mense, et tertio mensis die legem datam a Deo; totam legem in tribus litteris, quæ sunt *אמת* *emet*, id est veritas, consistere: datam enim esse legem a Deo Mosi in veritate, scriptam in veritate, acceptam ab Israelitis in veritate. Plura addunt ternarii mysteria et symbola, quæ magis cabalistica sunt, quam ad litteram germana et solida.

Hugo vero et Dionysius censent Salomonem loqui de se, q. d. Ego Salomon meam sapientiam ternis libris conscripsi, nimirum Proverbiis, quibus incipientes; Ecclesiaste, quo proficientes; Canticis, quibus perfectos informo et instruam.

Verum alii proprius et pressius, ideoque germanius censent Salomonem de hoc uno *Proverbiorum* libro loqui; nam Ecclesiasten et Cantica postea conscripsit. Igitur R. Levi, Vatablus et Aben-Ezra vertunt, *ecce descripsi verba principalia, aut ducalia, aut gloriosa, q. d. Non levia, non humilia, non vulgaria et trivis, sed insignes, principales, selectas, doctas et acutas sententias, atque axiomata conscripsi, quæ proinde hebraice vocantur *משלים* *misle*, id est sententiæ predominantes et eximie, ut dixi in Proœmio.*

Verum Noster optime vertit: *Ecce descripsi eam tibi tripliciter*; sic enim vertunt et Septuaginta,

Origenes, S. Hieronymus, Cassianus et alii mox citandi; sed quomodo *tripliciter*?

Primo, S. Ambrosius in *Psal. cxxii*, octon. 16, ad illa: *Oculi mei defecerunt in salutem tuam*. « habes, inquit, in Proverbiis scriptum: Et tu describe hæc tibi tripliciter, in consilium et in cognitionem. Triplicem promisit scriptionem, et duo subdidit, consilium et cognitionem; sed cognitio gemina est: una spiritualium, altera corporalium, » q. d. Scribe hæc tripliciter, primo, in consilio; secundo, in cognitione angelorum et animarum; tertio, in cognitione corporalium.

Secundo, Cajetanus: *Scripti*, inquit, *ea tripliciter*, id est librum hunc divisi in tres sectiones: prima sectio est a cap. 1 usque ad cap. x; secunda, a cap. x usque ad cap. xxv; tertia, a cap. xxv usque ad finem libri. Baynus vero tertiam sectionem hinc orditur.

Tertio, Origenes, lib. IV *Pentarch.*, S. Hieronymus in cap. xvi *Ezech.*, et Cassianus, *Collat. XIV*, cap. viii: *Scripti*, inquit, *ea tripliciter*, id est triplici sensu, q. d. Sententiæ hæc mæ non unum duntaxat continent sensum, sed triplicem, puta litteralem, tropologicum et allegoricum. Litteralis est quem primo et immediate ad litteram ipsa sententia significat; tropologicus est, cum sensus litteralis accommodatur ad mores formando; allegoricus, cum aptatur Christo et Ecclesiæ; anagogicus, cum assurgit ad res cælestes et Ecclesiam Beatorem in cælis cum Christo regnantem. Dicit hoc Salomon, ut lectoris attentionem et studium acuat, q. d. Hæc mæ sententiæ non simplices, nec plane et obvise sunt; sed triplices, profundæ et arcanæ: triplicem enim continent sensum, eumque profundum, quem magno studio et indagine rimari oportet, uti Esseni olim rimabantur sensus mysticos S. Scripturæ, teste Eusebio, Josepho et Philone. Sic Jerusalem ad litteram significat urbem Hierosolymitanam; tropologicæ, animam sanctam, quietam et pacificam, que est urbs et templum Dei: Jerusalem enim hebraice idem est quod visio pacis. Allegoricæ, significat Ecclesiam terrestrem; anagogicæ, Ecclesiam cælestem. Sic et Auctor *Catenæ Græcor.*, quem audi: « Sicut homo, inquit, constat ex corpore, anima et spiritu: ita sacra Scriptura constituitur ex littera tanquam ex corpore, ex tropologia tanquam ex anima, et ex anagoge tanquam ex spiritu. Exempli gratia, in asina que ad castellum, quod ex adverso positum erat, ligata tenebatur, ac Christum servatorem sessorem habuit, primo observa et *ἐπιτόν*, hoc est historiam, sive rem ipsam simpliciter gestam; mox vero secundum tropologiam expende quomodo, ut primum Decs Verbum super illam tanquam super jugale jumentum ascendisset, statim juxta rationis præscriptum moveri et incedere incepit. Postremo autem secundum anagogen spiritalemve theoriam considera humanam Christi naturam, a loco ex adverso paradisi posito assumptam,

quo imaginem illius ferens qui extra paradysum pulsus fuerat, nos demum in paradysum revereret atque reduceret. » Hæc ille.

Quarto, noster Salazar: *Tripliciter*, inquit, hoc est varie, dissecate et inconnexe. Nam Plutarchus in *Symptac.*, præcipit ut ea que a sapientibus inter epulas jactantur problemata, soluta sint et ab invicem distracta, ne auditorum in convivio mens labore. Salomon igitur, ut docilem sibi præstet discipulum, sic ait: « Ecce descripsi eam tibi tripliciter, » id est multipliciter et multifariam; non enim unam aliquam orationem ex partibus inter se coherentibus pangere aut contexere animus fuit; sed ut mos fert in conviviis colloquiis multiplices, varias, solutas et incoherentes sententiæ *convare* volui, que ob varietatem delectarent, et ad incoherentiæ nimiam mentis contentione non indigerent.

Quinto et genuine: « Ecce descripsi eam (meam doctrinam et sapientiam ethicam) tibi tripliciter, » id est multipliciter, varie, plene et perfecte, ut præter eam nihil requiras; sed illa veritas, ut omnibus numeris absoluta te de omnibus agendis, que ad salutem ducunt, plene instruat; ternarius enim est symbolum multitudinis, perfectionis et universalitatis. Unde Aristoteles ait: « Trias sunt omnia. » Et illud: « O terque quaterque (id est plene et summo) beati! » Et Hermes sive Mercurius vocatus est *τρίπυρος*, id est ter maximus, quod et maximus philosophus, et sacerdos, et maximus denique rex fuerit; et S. Hieronymus acute ludens Tertullianum ait esse ter Tullium, quia Ciceronem perfecte imitatus est. Plura de ternario ejusque symbolo vide apud Petrum Bonum, lib. *De Numeris* (1).

Excitat Salomon attentionem lectoris, dicendo sua hæc dogmata esse plenissima et absolutissima, idque « in cogitationibus et in scientia, » q. d. Scripsi hæc non obiter, non impræmeditate, uti in buccam venerunt, sed cum præmeditata exactaque cogitatione, ac multa rerum experientia et scientia. Hebraice est, *in consiliis et in scientia, q. d.* Non temere hæc scripsi, sed cum multa deliberatione, præmeditatione, consilio et ex multa rerum cognitione et scientia. Solent oratores in exordio orationis auditorem reddere attentum, benevolum et docilem: attentum et benevolum reddidit vers. 18 et 19; nunc hoc vers. 20 eundem reddit docilem, ostendens modum quo hæc conscripsit, ut facilis ex methodo eorum

(1) Rosenmullerus, *nonne scripsi tibi*, in tuum usum et commodum, *ducalia, seu principalia*, id est eximia et præstantia consilia, *de consiliis et scientia*, id est, ad scientiam comparandam pertinentia? Maurer *et hec* adherens, *nonne scripsi tibi jam pridem de consiliis et scientia?* Possint ad ea, inquit, hæc referri, que continentur libris superioribus. Sed que subjunguntur ostendunt, ad hunc ipsum librum referenda esse, ita ut datum a se parata esse que docenda sint dicit scriptor.

doctrina capitur. Ait ergo: « Descripsi eam tripliciter, » hoc est multipliciter ac variis modis, phrasibus, similitudinibus, antithesibus et figuris, quas passim cernere est in hisce Proverbiis; item diligenter et frequenter, scilicet non semel tunc iterum, sed crebro sepiusque eadem iterando et inculcando. Minutius alii, q. d. Tripliciter scripsi: primo, acriter vitia corripiendo; secundo, blande ad virtutem alliciendo; tertio, perfectissima quadam suggerendo.

Mystice, S. Ambrosius in *Psal. cxviii*, octon. 18, ad illud: *Ignatum eloquium tuum*: « Tripliciter, inquit, describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes, » q. d. Scripsi hæc triplici fine et fructu: primo, ad mundandos a vitiosis lectores; secundo, ad eos amore Dei accendendos; tertio, ad eos in via virtutis et perfectionis illuminandos.

Tropologicè Bedæ et Salonius: « Descripsi eam tripliciter; » quia, inquit, trias tuas actiones, puta cogitationes, locutiones et operationes erudire et informare constituit, ut corde, ore et opere virtutem præferas. Et Hugo: « Ecce descripsi eam tripliciter, id est, inquit, in tribus habendam, scilicet in cogitatione, locutione, operatione; ita se explicat Salomon, subdens: In cogitationibus, id est ad cogitandum interius corde; et scientia, id est ad docendum exterius ore et opere. Ecce tripliciter descripta est sapientia ad cogitandum, ad loquendum et ad operandum. Sic debet eam habere omnis doctor, et sic debet eam recipere omnis auditor, ut scilicet sciat, dicat, faciat. » Rursus tripliciter, id est ad tres animæ potentias rite efformandas, puta ad illuminandum intellectum, ad exstimulandum voluntatem, ad confirmandum memoriam.

Porro Septuaginta hic variant. Auctor enim *Cætere* «*accorum* sic legit: « Tute autem trifariam illam ipsam doctrinam describe, nempe in consilio, in notitia, et in cordis tui latitudine. » Ecce hic est ternarius subjectorum v. l. potentiarum, q. d. Scribe eam in intellectu, ubi viget consilium; in memoria, ubi servatur rerum notitia; et in cordis, id est voluntatis tue amplitudine, ut ea ample et late per omnia illa imbuatur, imo circumfundatur, Cassianus loco citato legit, *tu autem describe ea tibi tripliciter super altitudinem cordis tui*; Complutensis, *tu autem describe ea tibi ipsi tripliciter in constitum et cogitationem*; Vaticanus Codex; et *tu vero describe ea tibi tripliciter in consilio et scientia super latitudinem cordis tui, q. a.* Sic ea exarata et incide menti, ejusque consiliis et scientiæ, ut animo semper altissime hæreant. Unde Chaldaeus vertit, *descripsi ea tibi in visibus*, id est multis iterisque visibus ea inculcavi, ut plane menti tue ingatur.

21. Ut ostenderem tibi firmitatem et eloquia (id est firmitatem eloquiorum: est hendyadis) veritatis, respondere ex his illis qui miserunt

te.— Hebraice, *ad sciendam certitudinem eloquiorum veritatis, ad referenda eloquia verita, mittentibus te* (1). Septuaginta, *docco igitur te certum sermonem et scientiam obaudi, ut respondeas sermones veritatis his qui proponunt tibi*; Syrus, *ut notum factam tibi consilium et scientiam*; Chaldaeus, *veritatem et verba recta, ut referas verba veritatis illis qui miserunt te.*

Verba sunt clara; tantum quaeritur quid sit «*mittentibus te?*» Restrungunt hoc aliqui ad legatum vel nuntium, q. d. Cum a quopiam iustis legatus vel nuntius, hæc doctrina mea docebit te quid agere debeas, quidve referre et respondere principi, vel alteri qui misit te. Verum hie sensus, uti acrior, ita impertinens videtur.

Secundo, alii melius explicant, q. d. A respondere illis qui miserunt te, » scilicet consultum vel rogatum, q. d. Hæc doctrina te facit doctum, imo doctorem, ut possis respondere omnibus qui suos familiares vel familiares mittunt ad te, ut te de dubiis suis consulant vel interroget. Unde Vatablus vertit, *ad referenda eloquia veritatis his qui ad te mittunt*; Septuaginta, *qui proponunt tibi*. Sic enim ad sapientes et doctores undaque mittuntur quaestiones difficiles, ut ab eis resolvantur, uti hram mittebat ad Salomonem, teste Josepho, VIII *Antiq.* 11 imo «*regina Saba, audita sapientia Salomonis, venit tentare eum in enigmatibus; et docuit eam Salomon omnia verba quæ proposuerat,*» III *Reg.* 1, 4. Sic ad S. Hieronymum, quasi ad oraculum, S. Damasus, S. Augustinus et alii mittebant quaestiones et S. Scripturæ resolvendas; et ad S. Augustinum mittebantur quaestiones de fide et heresibus Pelagianorum, Donatistarum, Arianorum, etc. Hic sensus planus et genuinus est.

Tertio, vir doctus exponit sic: Ex his meis sententis poteris respondere his qui miserunt te invitatum ad convivium, q. d. Cum aliqui mittent servos ut te invitent, ac in convivio meo prisco proponant tibi quaestiones difficiles, ex hac mea institutione poteris eis respondere, easque dissolvere. Olim enim sapientes in convivio sibi invicem quaestiones proponebant, ut patet ex Athenæo in *Cænis sapientum*, Plutareho in *Sympos.* et alii.

Denique plane, ut sonat, posset accipi hæc missio de filio vel puero, quem parentes, cognati vel amici mittunt ad scholas; ut hanc Salomonis sapientiam ediscat, q. d. In hæc sapientia mea schola, o fili, ita institueris, ut domum ad parentes, atque vel amicos reversus possis de omnibus quæ tibi aliisque tibi proponantur respondere.

(1) Rectius, a *notum tibi faciendum*, ut docerem te certitudinem eloquiorum veritatis (alii *ἀναδιδως*, certitudinem et eloquia veri tatis), i. e. vera scilicet ea, vera; ad respondendum dicta veritatis, i. e. Lilla dicta que sint mera veritas, mittentibus te, id est, ut in o-mnibus negotiis tibi commissis noveris, qualem te et agendo et loquendo gerere debeas.

Quare, remota et impertinens est Aben-Ezra expositio: « Qui miserunt te, hoc est, inquit, referam Domino a quo missus sum, ut te erudirem: intelligendi enim facultas Dei nuntius appellatur. » Mystice tamen admitti potest. Doctor enim ad Deum omnia sua referat oportet; a Deo enim mittitur, et illi rationem doctrine suæ reddat necesse est, æque ac Principibus et Prælati Ecclesie: hi enim vices Dei eum mittunt.

22 et 23. NON FACIAS VIOLENTIAM PAUPERI; QUIA PAUPER EST: NEQUE CONTERAS (SYRUS, *humiles*) EGEMUS IN PORTA, QUIA JUDICABIT DOMINUS CAUSAM EJUS; ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EJUS. — Hebraice, *non diripiis tenuem, quia tenuis est, neque conteras afflictum in porta*; Septuaginta, *neque inhonores imbecillum in portis*; Chaldaeus, *ne deprenderis pauperem*; Vatablus, *pauperem nec vi opprimis, nec juris specie*, scilicet ut per amicum iudicem eum condemnes in porta, id est in tribunali.

Hæc sententia potest primo, referri ad iudices et principes. Hi enim olim sedebant in porta urbis, velut in loco aperto et libero, ad quem agricolæ et externi facile et secure convenire possent. In porta ergo sedebant, ut pro tribunali lites audirent, et cunctis jus dicerent. Sic sensus erit, q. d. Noli vim et injuriam facere pauperi eo quod pauper est, qui se tueri et ulcisci nequit, neque opprimas egerum in porta, id est in judicio, ut eum licet insolentem eos domines, causamque ad iudices diviti vel potentis, qui injustam contra egerum causam litemque movet, ab eo muneribus corruptus, vel ejus potentiam reveritus; quia Deus summus iudex causam pauperis suscipiet, et damnabit tam iudicem qui injuste damnavit pauperem, quam divitem qui injustam ei litem intentavit, et damnationis ejus fuit causa. Maxime enim injustitia est, porta, id est loco et potestate iudicii, abuti ad contendum pauperem, quia pauperes et innocentes debent ab injuria et oppressione defendi, quamque Deus velut sacrum asylum ad eorum tutelam insuit.

Secundo, generalius potest hæc gnome recipi de quolibet divite vel potente; tales enim non raro pauperes deprimunt, imo opprimunt: ut sensus sit, q. d. Noli, o potens, pauperem premere, diripere, affligere, neque injustam ei litem moveas, ut condemnari eum cures, et conteras in porta, id est in judicio per favores vel munera que das iudici; quia ejus causam in se suscipiet, ac iudicabit Deus, tuum iudicium condemnando et puniendo, atque ejus innocentiam declarando et præmiando; Deus enim singularem curam pauperum gerit, utpote a cæteris derelictorum et sibi uni relictorum, juxta illud: « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor, » *Psal. ix*, vers. 14.

Te quia pauper est, vel referas ad violentiam, q. d. Solent superbi facere violentiam pauperibus, quia pauperes, id est miseri et impotentes,

sunt qui se a potentiorum vi defendere nequeunt; at tu noli eorum paupertate abuti, nec ei insultes; aut potius ad *non facias, q. d.* Noli vim et injuriam inferre pauperi, cum ille sæ ad malum patitur in sua paupertate, ne ergo ad alios dolorem dolenti, afflictionem afflictio. Ila Aben-Ezra.

ET CONFIGET EOS QUI CONFIXERUNT ANIMAM EJUS, — q. d. Sicut dives per injuriam, vim et fraudem opprimis pauperem, velut adacto clavo vel pugione doloris et angoris, intimare ejus animam transfigit et transpungit: sic pariter Deus pari reddet, ac intima divitis viscera similibus doloris et angoris aculeis punget et transfigit, idque sæpe in hac vita, semper in futura. Noster Martinus de Roa, lib I *Singular.* cap. iv, *et configit* exponit «*manus inficet,* » tanquam creditor in debitorem; cum enim, inquit, hortatus esset Sapiens ne pauperes ob debita in iudicium vocarenus, opprimeremusque pro libidine, causam adjungit: «*Quia iudicabit Dominus causam ejus, et configet eos qui confixerunt animam ejus.* » Hoc est, coget eos Dominus eandem subire fortunam, et ad egestatem rediget, ita ut ere alieno obligentur, ut creditoris manus in eos inficiant viciantia, non secus atque ipsi in defixos id est obligatos sibi, pauperes severiunt.

Pro configet hebraice est *כָּבַד* *kaba*, quod tantum hic repetitur, et *Malach.* iii, 8: « Si affligit homo Deum, quia vos configitis me. » Ubi S. Hieronymus asserit *kaba* ex Syrorum et Chaldaeorum lingua significare *confingere*; quare qui Levitas et pauperes rebus suis defraudat, eosque dolore et ærumna velut aculeo configit et quasi crucifigit, hic Deum et Christum (qui in pauperibus vivit, famet, silit, patitur, affligitur, *Matth.* xxi, 33), quasi clavus adactis iterum configit et crucifigit Aben-Ezra *kaba* tripliciter vertit, *corruptet, autberdet, aut capiet eos qui corruptunt, vel perdam, aut rapunt animam ejus*; Chaldaeus, *ulciscetur ultiones animarum eorum*; Syrus, *et retribuet oppressionem animæ eorum*; Vatablus, *spoliabit spoliatores eorum vita* (1); Symmachus, *torquebit eos qui torquēbant animam ejus*; alii magis genuine, *supplantabit, calcabit, concutabit, pessumdabit eos qui supplantarunt, calcarunt, concutiarunt, pessumderunt animam ejus*. Plura de hoc verbo dixi *Malach.* iii, 8.

Porro Septuaginta vertunt contrarie, et *hæcabis animam tuam tenio*, id est *innocentem, sanctam, tutam et involvibilem instar asyli, q. d.* Si violentiam non feceris pauperi, sed ab omni injuria innocium, integrum purumque te servaveris, tutam præstabis et ab omni malo liberam animam tuam, ut videatur esse instar asyli sacrosancti et inviolabilis. Nullum enim tale asylum, quale est innocentia, justitia et sanctitas. Dicuntur enim *ἀσyla* homines a violentia tui, ut sunt sacrosancti, quos attingere sine periculo non licet, quales apud Romanos erant tribuni plebis et cadu-

(1) Proprie, *anima*: illa hoderunt omnes.

ceatoris, quos mædere vel violare scelus erat inexpiabile. Et statua Imperatorum ad se confugiens dabant jus asylie, id est immunitatis et impunitatis; cujusmodi statuum Tiberii fuisse scribit Philostratus. Multo magis asyllum tutum et inviolabile coram Deo et hominibus præstat innocentia, integritas et ab omni crimine puritas. Forte Septuaginta *kaba* vertunt *קובה*, id est *liberabis*, respicientes ad *קובה* *koba*, id est *galea*, q. d. Innocentia erit tibi quasi galea, muniet caput tuum quasi galea, ipsa enim te ab omni malo liberabit, et indemnem tutumque ab omni hostili lectu per omnia præstabit, ut videare inviolabilis.

Aliqui in hoc defecto sermonem, q. d. Dives ille opes injusto loco pariens animam perdit; tu vero fortunam amittens animam servas, atque adeo longe deterior est illius conditio: ne tantum animam tuam ab interitu servas, sed etiam illam « in asylo et jugi securitate ponis; » paupertas enim homini pro asylo est. Audi S. Chrysostomum in hom. *De recipiendo Severiano*: « Paupertas, inquit, tutum est asyllum, portus tranquillitas, perpetua securitas, delicia periculorum expertes, voluptas sincera, vita turbationum nescia, via fluctuum ignara. » Verum prior expositio magis *crux* anexa, ideoque magis apposita et germana est.

Exempla hujus sententiæ sunt in Aman, qui Judæos pessumdedit, ideoque in eodem ligno in quo configere destinaret Mardocheum, ipse confixus fuit, *Esther vii* et seq.; in Sodomitis qui, affligentes Lot ejusque hospites, cœlesti igne percussis confugarunt, *Genes. xix*; in Pharaone et *Egyptiis* qui, opprimentes Hebræos eosque persequentes, in mari Rubro defixi et demersi sunt, *Exod. xiv*; in Christo et Chris ianis, quos affixerunt et crucifixerunt Judæi, ideoque ipsi a Tito et Vespasiano afflicti et crucifigi sunt; reliquæ vero eorum per orbem dispersæ, exules et miseræ usque nunc vagantur, adeo ut nec palmum terræ possideant. Unde Beda: « Melius, ait, hic locus, de illo intelligitur, qui, cum dives esset, pauper pro nobis factus est; et non solum pauper, ut nos ditaret, sed et ut nos redimeret, crucifigi dignatus est. Prohibet ergo sapientia suos auditores domino in carne prædicanti violentiam mortemque inferre, quia minime certus restat interitus eis qui in auctorem vite manum mittere non timuerunt. » Hæc ille.

24 et 25. NOLI ESSE AMICUS HOMINI IRACUNDO, NEQUE AMBULES CUM VIRO FURIOSO: NE FORTE DISCAS SENITAS EIUS, ET SUMAS SCANDALUM ANIMÆ TUE.— Hebraice, *ne associetur viro vel domino nasi* (id est pollenti ira: qui abundat ira, hæc enim se ostendit in naso rugoso et ardente), et cum viro *co-candescientiarum ne incedas*; Septuaginta *noli esse sodalis viro furioso, cum amico iracundo ne cohables*: Symmachus, *ne amicitiam contraharis*; Chaldaeus *non commiscaris cum viro bilioso*. Pro *scandalum* hebraice est *שוקים* *mokes*, id est

laqueum; Aquila, *σάδων*, id est *offendiculum*. Pro *hominis iracundo* hebraice est *אִן כָּלֵל אִן* et *baal aph*, id est ad verbum, *domino nasi*, vel *ira*: non qui illam in potestate habeat, illicque dominetur; sed *domino*, id est possessori, qui magnam multamque bilem possidet, id est tenet et continet. Et significat, inquit Baynus, non eum ductat qui frequenter irascitur, sed eum etiam qui aliis iram suam afflat, eosque ad iram provocat; ac proinde eum qui dignus est ira, et meretur ut quis ei irascatur, iramque in eum refundat, q. d. Ne societatem vel amicitiam jungas cum bilioso, qui iram exerit, lites diet, iras provocat, ideoque Deo et hominibus displicet. Alii *baal aph* vertunt, *marito ira*, qui scilicet iram quasi uxorem sibi despondit et copulavit, ut ab ea divelli nec velit nec queat. Solent enim mulieres esse iracundæ, et iras litesque in domo cedere.

Causas hujus moniti duas affert: Prior est, *ne forte discas*, hebraice *לֹא תִלְמַד* *teelaph*, id est assuescas semilitis ejus; biliosus enim suam bilem socio affricat, imo ira et rixa sua iras ejus rixasque suscitavit, imo ira et rixa sua iras ejus latratum provocat et reciprocatur; socius enim socii, amicus amici mores imbibit et induit. Difficile enim est eum eo qui crebro irascitur jugem servare sapientiam et mansuetudinem, ac iram, quam ille prolicet, cohibere ut non erumpat; qui hoc potest et facit, hic sane vir magnus et perfectus est. Et ad hoc conandum esse docet S. Basiliius, homil. *De ira*: « Noli, inquit, tuo adversario pro magistro uti, nec fieri velut speculum irati velis, illius formam in teipso ostendens, » ut scilicet ejus gestus, sermones et mores, truces, sævos, minaces et furibundos in te velut in speculo referas, regeas et exprimas. Noli ergo irascenti irasci, convicianti convicium regere, rixanti rixam reciprocare, latrantis allatrare; sed gravitate et silentio iram ejus supera et seda, latratum canis te audire aestima, et quietus pertransi. Hinc discit quod, sicut iratus socio afflat iram, ita mansuetus socio aspirat mansuetudinem, perinde ut rose suavem et roseum astantibus aspirant odorem; talis enim quisque evadit, quales sunt ii cum quibus conversatur. Si vis ergo effici mitis, placidus, humilis, sanctus, zelosus, fuge asperos, sævos, superbos, impios, acedos, ac versare cum mitibus, placidis, humilibus, sanctis, zelosis, juxta illud: « Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris; et cum electo electus eris, et cum perverso perverteris, » *Psalm. xvii*, 26. Cæterum ex sub-juncta hac ratione patet non omnibus semper declinandam societatem iracundorum. Generaliter enim viri perfecti perversos fugere non debent, sed cum illis nonnunquam conversari ut ad rectitudinem illos pertrahant, a quorum perversitate et vitio non facile vincuntur. Unde ad infirmiores hoc præceptum potissimum pertinet, quibus a conspectu exemplis plus est periculi, ut et Beda annotavit. Ita Jansenius.

Posterior causa fugiendi societatis cum irato est: « Ne sumas scandalum animæ tuæ, » id est, ne ponas laqueum quo illaqueetur et stranguletur anima, id est vita tua, tum naturalis per mortem, tum supernaturalis per peccatum rixæ, pugnae et homicidii, tum æterna per penam gehennæ, irascentibus et conviciantibus decretam a Christo, *Matth. v*, 22. Unde Vatablus explicat, q. d. « Ne tandem male pereas, et ab aliis interficiaris; » facile enim ex ira itur in litem, ex litem in rixam, ex rixam in pugnam, ex pugnam in verbera et cædes. Nam, ut ait S. Basiliius, homil. *De ira*: « Primo jacintur contumeliæ inter iratos, et sic durant, donec contumeliæ sicuti sagittæ deficiant; deinde omni contumelia per linguam consumpta ad manus venit et pugnam; ira namque certamen excitat, certamen vero convicium, convicium verbera, hæc vulnera, ex quibus et mortes sæpe sequuntur. » Et pluribus interjectis: « Postquam semel deturbata ratione ira perturbatio animi dominatum occupaverit, hominem effert omnino, nec hominem esse patitur, qui a ratione amplius auxilium habeat; nam quod est in venenatis venenum, id est in irritatis et acerbatis ira. Quemadmodum enim torrentes, per cava loca fluentes, quidquid occurrerit secum trahunt: sic iratorum impetus violenti sunt, talesque ut refinari non queant, ac per omnia similiter incurunt. » Causam subdit: « Iratis non veneranda civitates, non victus vitæ, non propinquitas generis, non præterita beneficia, non aliud quidquam talium apud tales magno aestimatur. Irati non prius desistant, quam per magnam et insanabile malum iræ, ipsorum veluti bulla erumpat, et inflammatio discutatur; neque enim gladii acies, neque ignis, neque aliud quidquam eorum quæ maxime timentur, ira furentem animum coercere potest, non magis quam eos qui a dæmonibus occupati tenentur, a quibus irati nihil prorsus, neque habita, neque animi affectione differunt. »

Ita est Iracundus. Ira ergo est laqueus animæ et vitæ. Sicut enim aves capiuntur laqueis, et mures muscipula imprudentes: sic homines, dum indulgent ire, imprudentes et incogitantes incidunt in laqueos et tricas, ex quibus se extricare nequeunt. Porro hic laqueus est, primo, in ira et lite exorta contra amicum iracundum; crebro enim iracundorum litis proliunt tandem in verbera et neces, præsertim quia ira est subita, et velut furor illico manum gladio admoveat, antequam mens videat quid agat, atque amore amicum quo major est, eo in majus vertitur odium et iram: amicus enim censet ab amico majorem sibi fieri injuriam, si ab eo lædatur, a quo omnem benevolentiam expectabat, quam si ab extraneo, uti alibi ostendi. Sic Alexander Magnus in ira Clitum sibi amicitium occidit, cuius mox eum summe poenituit. Secundo, hic laqueus est in ira et lite exorta contra alios et externos; qui enim cum iracundo amico

conversatur, hic ejus iras, lites et rixas, quas crebras et eum multis alit, in se suscipit. Quare cum in pugna ad manus ventur, oportet ut amicum juvet, eumque contra externos propugnet. Jam pugna est laqueus occidendi; in ea enim pugnaeque levi momento vel occidit, vel occiditur. Quocirca Auctor *Imperfecti*, hom. *12 in Matth.*: « Sicut ira, inquit, mater est homicidii, sic concupiscentia mater est adulterii. » Et S. Chrysostomus, hom. *16 in Matth.*: « Radix, inquit, homicidii iracundia est. Qui ergo radice abscidit, multo facilius ramos ipsos poterit amputare, imo nec germinare quidem illos patietur. » Hinc sapienter Nazianzenus: « Freno, inquit, coercere iram, ne mente excidas. » Ira enim est instar feræ sævissimæ, quæ crudeliter in omnes sevit. Ratum, ira est sicut mare ventis et procellis agitur, quod fluctus in cælum jactat, omniaque collidit et clidit, ait S. Cyrillus. Denique « ira furor brevis est, » ait Poeta.

Salomonem secutus Siracides, *Eccli. viii*, 19, specie tenus oppositam, sed reipsa appositam, similemque habet sententiam: « Cum iracundo, inquit, non facies rixam, et cum audace non eas in desertum; quoniam quasi nihil est ante illum sanguis, et ubi non est adiutorium, elidit te. » Qui enim amicus est iracundi, necesse est ut sepe in rixam cum eo incidat; amicitia enim iracundi est iracunda et rixosa, uti jam ostendi. Vide ibi dicta.

Ex hoc loco auctor lib. *De Amicitia*, cap. xii (exstat tom. IV Operum S. Augustini), docet biliosos parum aptos esse ad amicitiam: « Sunt vitia quædam, inquit, quibus si quis fuerit involutus, non diu leges amicitie vel jura servabit; non enim ad amicitiam sunt idonei nimis iracundi, instabiles, suspiciosi, verbosi, quæ quatuor in electione amici notanda sunt. Difficile est eum, quem sæpe iracundiæ furor exagitat, non aliquando insurgere in amicum. Unde Ecclesiasticus: Est amicus qui odium et rixam et convicia denudabit. Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso, ne sumas scandalum animæ tuæ. Sunt quidam ex naturali conspersione iracundi, qui tamen hanc ita comprimere et temperare solliciti sunt passionem, ut in quinque, quibus teste Scriptura amicitia dissolvitur atque corrumpitur, nunquam proliant: quamvis nonnunquam amicum sermone vel actu, vel zelo nimio offendant. Tales tolerandi sunt, et cum nobis constat de actu certitudo, si quis fuerit vel sermonis, vel actionis excessus, amicus id indulgentius est; vel certe sine aliquo dolore, jocose insuper, in quo excesserit commoneudus. »

26 et 27. NOLI ESSE CUM HIS QUI DEFINGUNT MANUS SUAS, ET QUI VADENT SE OFFERTUR PRO DENTIBUS: SI ENIM NON HABES UNDE RESTITAS, QUID CAUSE EST UT TOLLAT OPERIMENTUM DE CUBILI TEO?— « Qui defingunt, » id est qui sibi quibusque deficiunt « data manu, quæ stipulatores et sponsors pro aliis. Hebraice, 766

iracundi parum apti ad amicitiam.

Verb. 16. Verb. 27.

as in percutientibus volam, in spondentibus pro debitis: si non est tibi ad reddendum, ut quid accipiet lectum tuum desubter te? Septuaginta, ne personam cuiuspiam arduosius; vel reverentis teipsum offeras sponsorem: si enim non habueris unde debitum solvas, unum hoc restat, ut lectum lateribus tuis substratum in pignus auferat. Ita Auctor *Catena Græc.* Chaldeus, ne peptieris manum tuam in fideiussione pro socio tuo: si non habueris unde restituis, subtrahatur stratum tuum de sub te. Syrus, ne des teipsum fideiussorem, quod si non reverentis, confunderis a persona, etc., *lectum auferent*. Deligere manus est vadum se ad reddendum, etique se quasi in manus tradere, ut ab eo prehendi, iudici sisti, vinciri et in carcerem duci possit, si is pro quo spondet solvendo non sit, aut solvere nolit. Hæc ergo vincula sibi iungit sponsor, ut dixi cap. vi. 1.

Sensus est, q. d. Ne te jungas, inquit, et inoras his qui timere spondent pro debitis alienis, ut in partem sponsonis venias, si quisque unus ex vadibus et sponsoribus, presertim si tibi parum sit optimi et bonorum, ita ut non habeas unde debitum pro quo spondes, et spondere valeas: « Quid enim causa est? » q. d. Cur te in periculo summæ et extreme necessitatis ultro conicias, ut creditor tollat pro pignore lectum vel stragula lecti, in quo cubas et dormis, ita ut commode cubare nequeas? Lectus enim iure Cesareo auferri nequit, si adsint alia minus necessaria, quæ a creditore in pignus tolli queant. Unde nec lectus venit in generali hypotheca honorum, ut patet leg. 1. Codic. : *Quæ res pignori obligari possunt*. Hinc et lege divina, *Exodi xxi. 21, et Deuter. xxv. 12 et 13*, jubetur lectus ante solis occasum debitor reddi, ut in eo noctu dormire queat.

Causam facilitatis spondendi suggerunt Septuaginta, dum addunt: *Erubescens faciem, q. d.* Dum versaris inter eos qui facile fideiubent pro amicis, erubescens, nisi et tu pariter fideiubeas: videberis enim vel timidior, vel scrupulosior; vel minus humanus minusque amicus amico; ut ergo hæc verecundiam et periculum fideiussionis devites, noli cum fideiussoribus versari, sed te ab eis subduello et abscedito. Vide quæ de periculo sponsonis dixi cap. vi. vers. 1.

Porro vadis, et per synopen vas, est sponsor alterius in re capitata, ait Festus, ita dicitur a vadendo, quod qui vades dederit, vadere ei, id est decedere, interim liceat. Unde Horatius, lib. 1 *Sermon.*, satyra 1:

Ille datus vadibus, qui res è extracris in urbem est.

Hinc sponsio ejus dicebatur vadimonium. Vas, ait Varro, lib. V *De Lingua latina*, dicitur est, qui pro altero vadimonium promittebat. Et vadari, ait Priscianus, erat vadimonio obstringere, sive diem iudicii ex compacto constituere, et in jus vocare. Cicero, lib. III *Offic.*, de duobus Pythagoreis, cum is qui morti addictus erat, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset, vas

factus est alter sistendi ejus, ut, si ille non reverentis, moriendum esset ipsi. Hic tamen et alibi vas sumitur pro sponsore cuiuslibet debiti, ut sit idem quod pæns, qui ita dicitur quod prestare debeat quod fideiubendo promisit, ait Festus.

Mystice anonymus in *Catena Græcorum, q. d.* « Ne incoalesce pro carne vadimonium prestes; » et R. Levi: « Adhortatur, inquit, ne animus pro facilitate concupiscentie fideiubeat. »

Tropologicè, Beda hæc accipit de Pastoribus et Episcopis: « Noli, inquit, esse cum his qui se, cum essent liberi, ac sibi vacantes, defigunt manus in curas salutis malorum, spondentes se rationem pro eorum animabus Domino reddituros. Si enim ille pro quo spondisti non habet bona opera quibus te liberum ac securum reddat tue sponsonis, que tibi utilitas est, ut in die iudicii pro ejus anima iudicaris, amittasque habitum justitie quo intutus esse videbaris, ac nudus ab ornamento virtutum existere comprobaris? quia quod Domino teste pollicitus es, implere nequiveras? Hoc autem dictum est, non quod curam regendarum animarum, cum tibi regulariter imposita fuerit, suscipere non debeas, sed ne passim nullo jubente doctoris tibi, ac presulis officium temerarius usurpes. »

28. NE TRANSGREDIARIS TERMINOS ANTIQVOS QUOS POSUERUNT PATRES TUI. — Hebraice, ne retrogas terminum sacculi, quem fecerunt patres tui; Pagninus, ne transferas; Valabius, ne innoves loco perennes terminos; Chaldeus, ne mutes terminum, qui a seculo est; Septuaginta, noli transferre terminos veteros, quos posuerunt patres tui; Cajetanus, ne adjungas terminos. Omnia eodem redeunt. Septuaginta more suo sequitur Syrus.

Grammaticè ad litteram sancit, ne quis transferat et plus æquo extendat limites agrorum, possessionum, et rerum suarum, ut invadat et occupet agros vicinorum, et res alienas, juxta legem a Deo sanctam *Deuter. xix. 14*: « Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua, quam Dominus Deus dabit tibi in terra quam acceperis possidendam. » Rursus Judeis non licebat agrum emptum delinere ultra annum jubilee: hic enim erat terminus alienationis; quo elapso ager emptus ad vendentem redire debebat, juxta legem, *Levit. xxv. 13*. Ita Bayanus, Cajetanus, Lyraus, Jansenius et alii.

Ratio est, quod transferre terminos sit contra jus gentium et nature: quia violat justitiam, tum commutativam, qua res aliena invaditur et occupatur; tum legalem et politicam: nam turbat communem civitatis et vicinorum pacem, ac possessiones hereditatesque confundit, itaque gravium litium, rixarum et cadum est causa. Hæc de causa, priscis summa li uitum fuit cura. Unde Virgilius:

Limes agro positus, litem ad discerneret arva.

Limitum enim contentio privata sæpe in bellum,

adolescit, veluti inter Iapyges et Tarentinos in Italia eo pervenit de finibus controversia, ut Iapyges ad usque viginti hominum millia collegent exercitum, et instructa acie adversus Tarentinos et Rheginos depugnaverint. Sic et inter Corinthios et Megarense privata de finibus contentio bellum genuit, et inter Egæsteos et Selinuntios. Hæc et plura narrat Diodorus Siculus, lib. II et lib. XII. Quocirca statuit Numa Pompilius, secundum Romanorum rex, teste Dionysio Halicarnasæo, lib. I, unumquemque fines suos circumscribere, et finibus apponere lapides quos sacravit Jovi Terminali, atque decrevit sacra quotannis super eosdem fieri a continentibus, et fines ipsos terminos vocavit, quos si quis oculuisset aut transulisset, sacrum cum esse Dei lege sancivit, ita ut cuiusque volenti cum occidere liceret, tanquam sacrilegium. Verba legis antiquæ de termino non movendo referit Crinitus: « Qui secus fuit, et terminum extransit, ipsius et boves sacri sunt. » Romulus anto statuerat, ut qui vicini terminos usurpasset, si cui voluisset eripere, totum agrum usurpantis in multa locum acciperet, et ad eum justè pertineret. Constantinus Cæsar hæc legem relinquit in termino moto pendente controversia finium, et ante definitum sententia negotium: « Qui finalem, inquit, intulerit questionem, si priusquam aliquid sententia terminatur, rem sibi alienam usurpare voluerit, non solum id quod male petebat, sed litè superatam tantum agrum modum, quantum diripere tentavit, amittat, ut quisque contentus suo, non expetat quod juris est alieni. » Hodie tamen, ut scribit Dynus in cap. *Ex litteris, 13 De Probat.*, arbitrio iudicis relinquunt, quas velit, nummarias, vel corporales, imponere terminorum translatoribus penas, adhibitis circumstantiis facti et personarum.

Hæc de causa Romani deum fecere Terminum, ut ejus religione cohererent hominum cupiditatem, ne terminos agrorum transferrent, veriti ne dei Terminum iram et vindictam in se concitarent. Audi Ovidium, lib. II *Fastorum*:

Terminè, sive lapis, sive es defossus in agro
Sileps, ab antiquis tu quoque nomen habes
Tu populus, ubi que et rena ingenia finis;
Omnia erit sine te dignus ager.
Nulli tibi ambitio est, nullo coramperis auro;
Lægitima servas creditus rursi fide.
Terminè, post illud levitas tibi libera non est:
Qua positus fueris in statione, mane.
E, seu veneris, seu tu pulsaberis, æstris,
Chan, o: Tuus est hic ager, ille tuus.

Huc facit illud S. Augustini, lib. IV *De Civit. xiii*: « Cum rex Tarquinius Capitolium edificare vellet, tanquam scæum qui dignior esset ab aliis diis cerneret preoccupatum, non audent aliiquid contra eorum facere arbitrium, credentes illos tanto numini, suoque principi sponte cessuros, pro augurium quæsit utrum Jovi locum concedere vellent? Annuerunt omnes præter

Martem, Terminum et Juvenatem. » Adeo Terminus Romanis erat immobilitis et inviolabilis, ut ne quidem Jovi locum efferret, aut ejus gratia suos limites transferri pateretur. Pergit S. Augustinus: « Atque ideo Capitolium ita constructum est, ut etiam isti tres essent tam obscuris signis, ut hoc vix homines doctissimi scirent. » Causam subdit, cap. xxix: « Sic enim, inquit, significatum est Martiam gentem, id est Romanam, nemini locum quem teneret, daturam; Romanos quoque terminos, propter deum Terminum, neminem commoturum; juventutem etiam Romanam, propter deam Juvenatem, nemini esse cessuram. » Plura de deo Termino, et ejus festis Terminalibus vide apud Gyraldum, *De Divis Genium*, syntagma 1, pag. 60.

Denique Plato ita sancti, lib. VIII *De Legibus*: « Prima igitur sunt agriculture leges, ac Jovis quidem Terminalis prima hæc lex sancitur: Nemo limites terminosve augi moveto cuiusvis domini, sive civis, sive peregrini finitimi, si in extrema regionis parte habeat agros, ratus nefas esse hæc movere, et in que quadret illius delum, immobilia movere; malitque quilibet ingens saxum movere, quam parvum lapidem iurejurando a diis firmatum, quo amicitia et inimicitia, interposita deorum auctoritate, terminantur: alterius enim, Jupiter conturbat; alterius, hospitalis est testis, qui cum infestissimis bellis exolatant. »

Symbolicè, sub hoc grammatico sensu, et quasi cortice litteræ alius quid spectavit Salomon, nimirum, q. d. Ne transgrediaris limites fidei aut morum, quos orthodoxi Doctores aut Patres fixerunt, ut aliter credere, docere vel agere velis, quam ab illis sancitum est. Ita Salomon: « Terminos antiquos, inquit, dicit terminos veritatis et fidei, quos statuerunt ab initi o Catholicis doctores; hoc ergo præcipit, ut veritatem Catholicæ doctrinæ nemo aliter suscipiat, quam a Patribus est tradita, sive hoc præcipit, ut eloquia sanctorum Scripturarum nemo aliter interpretetur. » Pari modo non licet transgredi limites et statuta Rerumpublicarum, Ecclesiarum, Religionum, Ordinum, Monasteriorum, etc., quos fundatores et Patres constituerunt. Sic et Beda, Hugo, Dionysius et alii, quin et R. Salomon sic explicat, q. d. « Ne a parentum consuetudine institutisque recedas, teque retro avoces. »

Addunt alii: Ne hereditatem et censum tibi a parentibus relictum nimis angere satagas, ut opes immensas aggrèges. Quia in re insigne exemplum dedit Thomas Morus Anglie Cancellarius et Martyr, qui amplissimis honoribus in republica plurimos annos perfunctus, annuum tamen censum non auxit ad ducentos aureos, ut referi Stapletonus in ejus Vita. Accedit R. Levi: « Mone-mur, inquit, non esse mutandas definitiones et terminos, quos priores statuerit, cum ex his universis emolumentum constet; » et Auctor *Catena Græc.*: « Patres, inquit, hoc loco appellat

mentis vires et facultates. Transfert autem is proprie patrum terminos, qui religionis metas et terminos pietatis transmutat in heresim, aut superstitionem, aut impietatem. »

Hinc Calixtus Papa, ut habetur 9, *Quaest. II*, cap. 1: « Nullus, inquit, alterius terminos usurpet, nec alterius parochianum iudicare vel ordinare presumat: quia talis iudicatio, vel ordinatio aut excommunicatio, vel damnatio nec rata erit, nec vires ullas habebit; unde et Dominus loquitur: Non transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui. » Hæc enim generalis est gnoie; unde ad quoslibet terminos tam jurisdictionis, quam possessionis, Religionis, ordinationis, etc., aptari potest.

S. Hieronymus in *Osee* cap. v, 10: « Transierunt, inquit, principes terminos, quos posuerunt patres eorum, quando immutant in mendacio veritatem, et aliud prædicant quam ab Apostolis acceperunt. » Qua de re vide egregie ratiocinantem Vincentium Lirinensem in aureo contra profanas heresum novitates libello. Hoc est quod Iudeos culpans intonat Deus, *Osee* v, 10: « Facti sunt principes Iuda quasi assumentes terminum. » Vide ibi dicta.

Denique hæc gnomen intorqueas in eos qui Evangelio, Religioni, Regulis a Patribus sancitis aliqua quasi perfectiora addere volunt, quasi illi soli plus ceteris videant et sapiant, quæ tacita est arrogantia. Quocirca S. Benedictus prudenter Regulis suis quipiam addi vetuit. Esto enim unus quid perfectius quam regula jubet, committit a et agere queat, tamen id non expendit toti communitati, Ordini aut collegio imponere. Præclare S. Gregorius Nazianzenus: « Noli, inquit, esse legalior, nec regula æquior, nec mandato sublimior. » Melius est ut traditioni patrum et legi te conformes, regula dirigaris, teque præcepto commodes, quæ te docet Evangelium, nec adinvenias regulas et leges novas, quæ te ab antiquis et veris retrahant, prætextu illo ut magis in eis emineas.

20. VIDISTI VIRUM VELOCEM IN OPERE SUO? CORAM REGIBUS STABIT, NEC ERIT ANTE IGNOBILES. — Pro velocem hebraice est *מָהֵר* mahir, id est festinum, expeditum, strenuum, celerem, industrium. Pro stabit et erit, hebraice est *יָסַד* yisatse, id est statuet se, sistet se, estque tam activum quam passivum, et significat actionem ab agente in seipsum reflexam; quasi dicas: Sistetur et sistet seipsum. Pro ignobiles hebraice est *חַשְׁחִים* chaschim, id est tenebrosi, ut veritit Theodotus; tenebrosi autem vocantur luridi, squalidi, viles, pauperes, ignavi, per catachresin. Hebræa ergo sic habent: Vidisti virum celerem in opere suo, ad faciem regum sistetur, vel sistet se, non sistet se ad facies tenebrosorum; Septuaginta, virum perspicacem, suisque in operibus argutum et expeditum regibus assistere oportet; viris autem sequibus et ignavis nequaquam. Ita veritit Interpres *Catenæ Græcorum*.

Est laus industriæ et velocitatis, q. d. Vir industrius, strenuus et velox est magnanimus, et ad res magnas expeditus; quare magnanimitas et regibus insinuat se, ut illis ad res magnas, præsertim in reipublica gubernatione obsequatur et subserviat: nec sese alijciat ad personis viles, ut res viles et exiles tractet. Quare vicissim hæc ejus industria et strenuitas placebit regibus, ut optent ambientque eum sibi assistere, eumque ad res magnas admoveant, et ad magnas dignitates prefecturasque promoveant. Ita R. Levi: Significat, inquit, a sedulitate solertem ad dignitates evehctum iri, et egestatem rerumque tenuitatem evasorum, juxta tritum illud: « Sex annis famas cuncta occupat, nec ad ostium artificis peringit. » Stare enim coram rege, vel regi assistere, Hebræis idem est quod regi esse in præfio, in deliciis, regi esse familiarem, eique in aula ministrare, a rege evehi ad ampla et regalia officia, cum rege regere regnum. Assistentes ergo regi vocantur regis intimi et consilarii. Sic III *Reg. xii*, 6: « Init consilium rex Roboam cum senioribus qui assistebant coram Salomone patre ejus. » Sic septem duces erant, « qui ex more regio semper ei (regi Assuero) aderant, et illorum faciebat cuncta consilio, *Esther* i, vers. 13. Sic septem angeli primarii dicuntur assistere Deo, *Tobie* xii, 13; *Zachar. iii*, 9, et alibi. Rursum assistere regi dicuntur prefecti stationarii, qui quasi proreges suo quisque loco consistunt, et provincias pro rege gubernant. Sic Azarias, filius Nathan, dicitur fuisse super eos qui assistebant regi Salomoni, id est principum præpositus, III *Reg. iv*, 5. Vide nostrum *Pinedam*, lib. V *De Rebus Salomonis*, cap. xiii, num. 8.

Moraliter, docet hic Salomon reges et principes debere seligere viros industrios et strenuos, ut eos officiis publicis præfiant: qui enim in rege re privata, uti familia, strenuus est, hic pariter strenuus erit in regimine publico: uti docet Christus, *Luce* xix, 17: « Euge, inquit, bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates; » et cap. xvi, 10: « Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est; » et Paulus, I *Timoth. iii*, 5, jubet eligi Episcopum « suæ domui bene præpositum. » Causam subdit: « Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesie Dei diligentiam habebit? » Quin et Aristoteles, lib. I *Polit.*, cap. 1, docet ex bonis economis fieri, ideoque deligendos esse bonos politicos. Quare reges non sinant tales delitescere inter ignobiles, id est inter privatos, sed ad nobilitatem et publicam reipublicæ officia admoveant. Sic M. Agrippa rebus gerendis admotus fuit a Cesare Augusto, quia, ut ait Velleius: « Vir fuit labore, vigilia, periculo invidius, et per omnia extra dilationes positus, consultiq; facti conjungens. » Ubi nota: Celeritas hæc laudanda est non tam in consilio, quam in consilii executione. Nam, ut ait Aristoteles, VI *Ethic. ix*: « Celeriter deliberata

peragenda sunt, deliberandum autem tarde. » Scitum est illud Taciti, lib. I *Hist.*, scelera impetu, bona consilia mora vellescere; » et illud Livii, lib. XXXV: « Consilia callida et audacia prima specie læta sunt, tractata dura, eventu tristia; » et lib. XXII: « Omnia non prosperanti clara certa sunt; festinatio improvida est et cæca; » et lib. XXXI: « Nihil magis discriminis consiliis tam inimicum quam celeritas. » Velocitas tamen ingenii in inveniendis consiliis, præsertim in rebus et periculis subitiss, quæ moram non patiuntur, laudanda est.

Mystice Auctor *Catenæ Græcæ*: « Qui ad rerum, ait, quæ existunt comprehensionem ingenium nactus est perspicax, ille humanarum materiaque concretarum rerum consideratione missa, in Prophetarum et Apostolorum oraculis, tum in Christi Salvatoris mysteriis et dogmatis sese occupare debet; » et Beda: « Quemcumque, inquit, velocem videris in opere suo, vel in opere bono, quod erit ei faciendum, strenuum atque sollicitum, scito hunc in die novissimi examinis coram Apostolis, qui cum Christo mundum judicantes seditur, esse staturum, quia videlicet eorum iussa servaverit, neque in parte ignobilium doctorum, quorum cavere fecit errorem. Id est ad sinistram iudicis esse ponendum. »

Tropologicæ, discet quam velocitas sit effluax ad res magnas rite conficiendas, si maturo consilio dirigatur. Hinc David laudat Saulum et Jonatham defunctos, quod fuerint « aequalis velociores, leonibus fortiores. » II *Reg. cap. i*, 23. Asael a rege Davide fuit accessus inter triginta suos triarios et fortissimos heroes, quia « velocissimus fuit quasi unus de capreis, » II *Reg. cap. ii*, 18; Isaias, cap. xviii, 2: « Ille, inquit, angeli veloces ad gentem convulsam. » Ecclesiasticus cap. xxxi, vers. 27: « In omnibus, inquit, operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi. » dicta.

Velocitas enim rem cito conficit, æque ac fortiter; facit enim ut res existat antequam ab oculis sentiatur, et impediti possit. Rursum velox multa magnaque expedit; reges autem multa magnaque expediunt necesse est: quare velocibus, non tardis lentivise utantur oportet.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Quomodo sit edendum cum principe: non appetenda divitias, nec cibi invidiorum: non vexandi pupilli: castigandus puer: querenda sapientia: fugiendi peccatores et gula dediti: honorandi parentes: fugienda meretricia et ebrietas.

1. Quando sederis ut comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam: 2. et statue cultum in gutture tuo, si tamen habes in potestate animam tuam. 3. Ne desideres de cibis ejus, in quo est panis mendacii. 4. Noli laborare ut diteris; sed prudentiæ tuæ pone modum. 5. Ne erigas oculos tuos ad opes quas non potes habere: quia facient tibi pennas quasi aquilæ, et volabunt in cælum. 6. Ne comedas cum homine invidio, et ne desideres cibos ejus. 7. Quoniam in similitudinem arioli et conjectoris, æstimat quod ignorat. Comede et bibe, dicit tibi: et mens ejus non est tecum. 8. Cibos, quos comedas, evomes: et perdes pulchros sermones tuos. 9. In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquii tui. 10. Ne attingas parvulorum terminos: et agrum pupillorum ne introeas. 11. Propinquus enim illorum fortis est: et ipse iudicabit contra te causam illorum. 12. Ingredietur ad doctrinam cor tuum, et aures tuæ ad verba scientiæ. 13. Noli subtrahere a puero disciplinam: si enim percuiseris eum virga, non morietur. 14. Tu virga percuties eum: et animam ejus de inferno liberabis. 15. Fili mi, si sapiens fuerit animus tuus, gaudebit tecum cor meum. 16. Et exsultabit renes mei, cum locuta fuerit rectum labia tua. 17. Non æmuletur cor tuum peccatores; sed in timore Domini esto tota die. 18. Quia habebis spem in novissimo, et præstolatio tua non auferetur. 19. Audi, fili mi, et esto sapiens, et dirige in via animum tuum. 20. Noli esse in convivio potatorum, nec in comessionibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt. 21. Quia vacantes potibus, et dantes symbala consumuntur, et vestietur pannis dormitatio. 22. Audi